

ZMIANY RYNKOWE A OSZCZĘDNOŚCI GOSPODARSTW DOMOWYCH W OKRESIE 2000–I PÓŁROCZE 2002 – WYBRANE PROBLEMY

Powszechnie znane są związki przyczynowo-skutkowe między oszczędnościami, inwestycjami i wzrostem gospodarczym. Ze względu na praktyczne znaczenie dla polityki gospodarczej obszar ten jest polem licznych badań naukowych, których celem jest zidentyfikowanie zarówno kierunków, siły, jak i charakteru zależności pomiędzy wymienionymi kategoriami¹⁾. Wyniki badań empirycznych prowadzonych m.in. przez [Feldsteina i Horioki, 1980] i potwierdzone później wielokrotnie przez innych badaczy [Montiel, 1994], [Attanasio et. al., 2000] wskazują, że inwestycje i oszczędności w większości krajów świata są ze sobą silnie dodatnio skorelowane²⁾. Oznacza to, że niedostateczny poziom oszczędności jest barierą dla inwestycji, a ich wzrost może być warunkiem zwiększania tempa akumulacji kapitału. W tym sensie oszczędności krajowe są raczej determinatem niż konsekwencją wysokich inwestycji i wzrostu gospodarczego.

Omawiając związki między oszczędnościami, inwestycjami i wzrostem gospodarczym, warto zaznaczyć, że gospodarki nie oszczędzają i nie inwestują same. Czynniki składające się na nie gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa. Zasadnicze znaczenie z punktu widzenia oszczędności w skali makro mają gospodarstwa domowe, które ze względu na cechy strukturalne pomiędzy dochodami i konsumpcją są, ogólnie biorąc, podmiotami generującymi oszczędności.

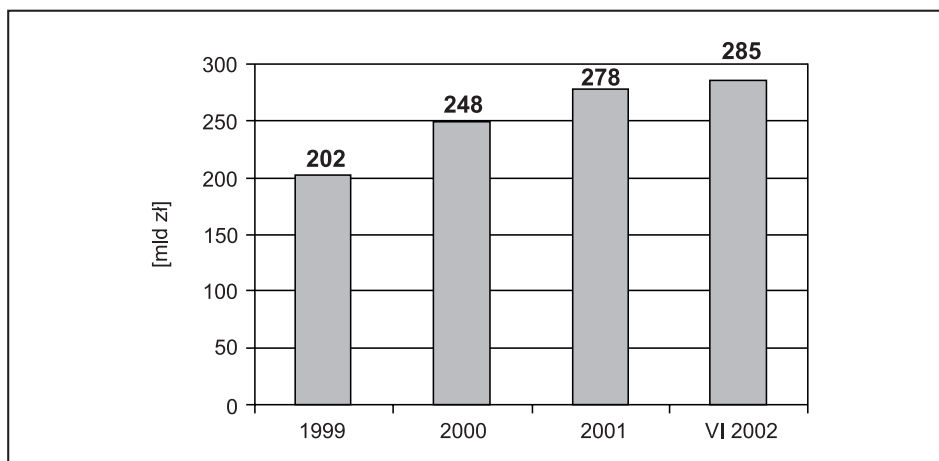
Ważnym elementem oddziałującym na motywacje gospodarstw domowych do oszczędzania w formie lokat bankowych są systemy gwarantowania depozytów. Ich podstawowym celem jest utrzymanie zaufania deponentów do banków. W Polsce zadania takie pełni Bankowy Fundusz Gwarancyjny, który prowadzi działalność polegającą z jednej strony na ochronie wkładów pieniężnych na rachunkach bankowych, a z drugiej na udzielaniu pomocy finansowej bankom zagrożonym niewypłacalnością.

Kształtowanie się oszczędności gospodarstw domowych w Polsce w okresie 2000–I półrocze 2002 r.

W niektórych podejściach badawczych przyjmuje się, że oszczędności gospodarstw domowych są sumą: depozytów bankowych, polis ubezpieczeniowych na życie, po-

Bezpieczny Bank

siadanych przez osoby fizyczne akcji i obligacji, a także posiadanych przez te osoby części aktywów funduszy inwestycyjnych. Kształtowanie się tak określonych oszczędności w Polsce przedstawiało się następująco:

Źródło: GUS, NBP, MF, PUNU, podano za A. Słojewska, Rzeczpospolita, Ekonomia i Rynek nr 246 z 21.10.2002.

Na koniec czerwca 2002 oszczędności gospodarstw domowych w Polsce wynosiły ok. 285 mld zł i były wyższe o ok. 37 mld zł od poziomu osiągniętego w 2000 r. Charakterystyczną cechą kształtowania się oszczędności gospodarstw domowych w opisywanym okresie jest gwałtowne zahamowanie tempa ich wzrostu. Wskaźnik ten w I połowie 2002 r. wyniósł zaledwie 2,5%, podczas gdy w 2001 r. kształtował się na poziomie 12,1%, w 2000 r. zaś aż 22,7%. W konsekwencji obniżyła się stopa oszczędzania gospodarstw domowych. W zależności od przyjętej metody badania stopa ta, według szacunków dokonanych przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, obniżyła się w latach 1998–2000 z 13,2% do 9,3%³⁾. Według metodologii NBP stopa oszczędności ludności obniżyła się z 11,4% w 2000 roku do 11% w 2001 r. (por. tab. 1).

Przyczyny spadku tempa wzrostu oszczędności

Przyczyny spadku tempa wzrostu oszczędności ludności w Polsce w analizowanym okresie są złożone i trudne do jednoznacznego zinterpretowania. Wydaje się, że można mówić o dwóch grupach czynników wpływających w istotny sposób na kształtowanie się poziomu oszczędności w Polsce w ostatnim okresie:

- ❖ pogorszenie koniunktury gospodarczej,
- ❖ spadek stóp procentowych NBP.

Problemy i poglądy

Tabela 1. Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne

	2000				2000	2001				2001	2002 I kwartał
	I kwar- tał	II kwar- tał	III kwar- tał	IV kwar- tał		I kwar- tał	II kwar- tał	III kwar- tał	IV kwar- tał		
realny wzrost											
PKB	5,9	5,0	3,1	2,3	4,0	2,3	0,9	0,8	0,3	1,1	100,5
Popyt krajowy	5,1	3,3	1,4	1,7	2,8	-1,3	-1,8	-2,0	-2,9	-2,0	100,0
Spożycie indywidualne	4,8	2,9	1,1	1,6	2,6	1,5	1,6	2,1	3,2	2,1	103,5
Nakłady brutto na środki trwałe	5,4	2,8	2,0	2,1	2,7	1,5	-8,4	-13,6	-14,3	-10,2	-13,3
Stopa oszczędzania gospodarstw domowych (%) ¹⁾	9,0	10,9	11,3	14,0	11,4	11,4	10,4	10,4	11,7	11,0	
Stopa oszczędności finansowych gospodarstw domowych (%) ²⁾	5,7	10,8	0,2	5,8	5,6	9,5	3,9	5,2	4,9	5,9	
Stopa bezrobocia (%)	14,0	13,6	14,0	15,1	15,1	16,1	15,9	16,3	17,4	17,4	18,1
Dochody do dyspozycji (analogiczny okres poprzedniego roku = 100)	101,8	101,1	99,6	103,1	101,4	103,7	99,7	100,7	100,1	101,1	
dynamika realna³⁾ stanów na koniec okresu (analogiczny okres poprzedniego roku = 100)											
Depozyty osób prywatnych	103,7	107,8	106,7	111,7	111,7	113,3	109,5	112,0	102,0	102,0	100,0
Stopa referencyjna (%)	17,5	17,5	19,0	19,0	19,0	17,0	15,5	14,5	11,5	11,5	10,0

¹⁾ Relacja oszczędności gospodarstw domowych do dochodów do dyspozycji brutto. Oszczędności odpowiadają części dochodów do dyspozycji brutto nie przeznaczonych na spożycie.

²⁾ Relacja oszczędności finansowych gospodarstw domowych do dochodów do dyspozycji brutto. Oszczędności finansowe odpowiadają przyrostowi zasobów pieniężnych gospodarstw domowych (sumie przyrostów depozytów bankowych, zasobów gotówkowych oraz wartości lokat w papiery wartościowe pomniejszonej o przyrost kredytów gospodarstw domowych).

³⁾ Deflowane wskaźnikiem cen towarów usług konsumpcyjnych.

Źródło: Dane GUS, Ministerstwa Finansów, NBP, szacunki NBP.

Bezpieczny Bank

W latach 1995–1998 polska gospodarka należała do grupy najszybciej rozwijających się gospodarek w Europie. Spowolnienie tempa wzrostu na przełomie 1998 i 1999 wynikało z negatywnych skutków kryzysów zagranicznych, w tym przede wszystkim rosyjskiego. Relatywnie szybki wzrost został odnotowany jeszcze w I połowie 1999 r. i utrzymał się w I półroczu 2000 r.

Wyraźny spadek dynamiki wzrostu gospodarczego w Polsce rozpoczął się w III kwartale 2000 r. i trwa do dziś. Choć spowolnienie to ma związki z globalną dekonjunkturą, to w przeważającym stopniu należy je wiązać z czynnikami wewnętrznymi – wyhamowaniem popytu krajowego i załamaniem się inwestycji (spadek o ok. 10,2% w 2001 r.) (tabela 1). Przy istotnym spadku inwestycji wzrost PKB w 2001 r. wyniósł tylko 1,1%. Jeszcze wyraźniej widać spadkową tendencję PKB w ujęciu kwartalnym. W kolejnych kwartałach 2001 r. wzrost gospodarczy w Polsce był coraz słabszy i wyniósł odpowiednio: 2,3%, 0,9%, 0,8% i 0,2%.

Pierwszy kwartał 2002 r. nie przyniósł przełamania tendencji stagnacyjnych w gospodarce: PKB zwiększył się o 0,5% (tab. 1). Nieznacznie wyższe tempo wzrostu PKB w II kwartale trudno interpretować jako jednoznaczny sygnał stopniowej poprawy sytuacji gospodarczej w Polsce.

Pogorszenie koniunktury gospodarczej wpłynęło na wzrost stopy bezrobocia, która osiągnęła w I kwartale 2002 r. poziom aż 18,1%.

Spowolnienie gospodarcze spowodowało w konsekwencji wyraźne obniżenie dynamiki realnych dochodów brutto stojących do dyspozycji gospodarstw domowych: ze 101,4% w 2000 r. do 101,1% w 2001 r. (tab. 1). Zjawisko to widać wyraźnie w 2001 r. w ujęciu kwartalnym, gdzie wskaźniki te wyniosły odpowiednio: w I kwartale 103,7%, w II kwartale 99,7%, w III kwartale 100,7%, w IV kwartale zaś 100,1% w porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku (tab. 1).

Niska stopa wzrostu dochodów ludności miała z kolei wpływ na wyraźny spadek tempa wzrostu oszczędności gospodarstw domowych.

Druga ważna grupa czynników wpływających na zahamowanie tempa oszczędności ludności w omawianym okresie wiąże się z obniżeniem stóp procentowych NBP. Generalnie, banki komercyjne „przekładały” proces kolejnych obniżek stóp procentowych na obniżanie oprocentowania depozytów bankowych. Średnie oprocentowanie depozytów 3-miesięcznych jeszcze w styczniu 2001 r. wynosiło 14,8%, we wrześniu 2002 r. było to już tylko 5,8%, od których należało jeszcze zapłacić podatek. Spadek rentowności tej formy oszczędzania w połączeniu z zapowiedzią w listopadzie 2001 r. wprowadzenia opodatkowania dochodów odsetkowych wywołał po stronie gospodarstw domowych procesy dostosowawcze, które w rezultacie doprowadziły do następujących zmian:

- a) tempo wzrostu depozytów osób prywatnych (w ujęciu realnym) zmniejszyło się z 11,7% w 2000 r. do 2% w 2001 r. (tab. 1). W ciągu 9 miesięcy 2002 r. kwota lokat bankowych zmniejszyła się;
- b) zmieniła się struktura terminowa depozytów ludności. W listopadzie 2001 r. – w związku z zapowiedzią wprowadzenia w Polsce od marca 2002 r. podatku od dochodów odsetkowych – zmieniła się struktura depozytów terminowych: średni termin złotych depozytów ludności w Polsce wydłużył się z 4 miesięcy do ponad 7 miesięcy, a udział depozytów o terminie przekraczającym 2 lata w całości lokat zwiększył się z 3 do 11% kosztem depozytów do 3 miesięcy. Powyższe zjawie-

Problemy i poglądy

ska będzie miało – jak się wydaje – przejściowy charakter i w najbliższych miesiącach część depozytów długoterminowych zostanie wycofana i zainwestowana w inne, atrakcyjniejsze formy oszczędzania⁴⁾;

c) zmieniła się struktura form oszczędzania ludności.

W wyniku rozpoczętego w lutym 2001 r. cyklu obniżek podstawowych stóp procentowych NBP oraz będących ich konsekwencją obniżek oprocentowania depozytów, znacznie zmniejszyła się atrakcyjność lokat bankowych. Zjawisko to dodatkowo zostało wzmocnione przez wprowadzenie opodatkowania dochodów z tytułu oprocentowania. W konsekwencji zwiększyło się zainteresowanie gospodarstw domowych korzystnymi pozabankowymi formami lokowania oszczędności. Tylko w I kwartale 2002 aktywa funduszy inwestycyjnych wzrosły o 1,6 mld zł, to jest o 14%. Można zakładać, że dalsze obniżenie realnego oprocentowania depozytów może prowadzić do głębokich zmian w strukturze oszczędności ludności⁵⁾.

Dynamikę wzrostu wybranych sektorów rynku kapitałowego w I kwartale br. przedstawia poniższe zestawienie⁶⁾:

Tabela 2. Dynamika wzrostu wybranych sektorów rynku kapitałowego

Sektor rynku kapitałowego	Stan na koniec 2001 r. (w mld zł)	Stan na koniec I kwartału 2002 r. (w mld zł)	Dynamika wzrostu (w %)
Skarbowe obligacje oszczędnościowe	6,0	6,6	10,0
Fundusze inwestycyjne	12,1	13,5	11,5
OFE	19,4	22,8	17,5

Źródło: MF, SFI, KNUiFE.

Największym beneficjentem procesów zachodzących w sektorze bankowym w I kwartale 2002 okazał się rynek średnio- i długoterminowych obligacji skarbowych, na który była kierowana w sposób bezpośredni (zakup obligacji skarbowych)

Tabela 3. Struktura oszczędności gospodarstw domowych (%)

Formy oszczędności	31.12.1996	31.12.2000	30.06.2002
1. Lokaty bankowe	82,4	77,1	72,3
2. Ubezpieczenia na życie	7,7	13,0	15,4
3. Akcje	2,4	6,6	4,5
4. Obligacje	6,1	2,1	3,9
5. Fundusze inwestycyjne	1,4	1,2	3,9

Źródło: GUS, NBP, PUNU, podano za A. Słojewska, Rzeczpospolita, Ekonomia i Rynek nr 246 z 21.10.2002.

Bezpieczny Bank

lub pośredni (przez fundusze inwestycyjne i OFE) większość środków finansowych ludności związanych z rynkiem kapitałowym.

Interesujące oszacowanie zmian w strukturze oszczędności gospodarstw domowych w Polsce zawiera poniższe zestawienie:

Nawet pobieżna analiza powyższych danych wskazuje na spadek udziału w oszczędnościach gospodarstw domowych tradycyjnych lokat bankowych oraz jednoczesny wzrost znaczenia pozabankowych form oszczędzania.

Wnioski dla banków

1. W perspektywie kilku lat istotnie zmieni się struktura oszczędności polskich gospodarstw domowych: zmniejszy się udział depozytów bankowych na korzyść pozabankowych form oszczędzania. Poszukiwaniu alternatywnych wobec lokat bankowych form oszczędzania będzie sprzyjać spadkowa tendencja stóp procentowych NBP i zaostrzenie się konkurencji na rynku finansowym.

2. Zainteresowanie innymi niż lokaty bankowe formami oszczędzania wykazują przede wszystkim klienci zamożni i osoby oczekujące wysokiej stopy zwrotu od posiadanych zasobów finansowych. Pozyskanie tego typu klientów będzie wymagało od banków dostosowania oferty produktowej do oczekiwań rynku, świadczenia indywidualnej opieki nad klientami oraz zapewnienia integracji tradycyjnych i elektronicznych kanałów kontaktów z klientami. Jednym z rozwiązań umożliwiającym bankom takie podejście jest tworzenie grup finansowych z towarzystwami emerytalnymi, firmami ubezpieczeniowymi i spółkami zarządzającymi funduszami inwestycyjnymi. W ten sposób banki mogą uzyskać dostęp do oszczędności gospodarstw domowych ulokowanych w pozabankowych instrumentach finansowych.

3. Pozyskiwanie oszczędności gospodarstw domowych o niskich dochodach będzie wymagało stworzenia tego rodzaju klientom prostych możliwości lokowania oszczędności przy jednoczesnej standaryzacji i automatyzacji ich obsługi.

Przypisy

¹⁾ Interesujący przegląd tych badań jest zawarty w artykule, M. Bukowski, *Inwestycje, oszczędności i wzrost gospodarczy – nowe kierunki badań*, Gospodarka Narodowa nr 7–8/2002.

²⁾ Tamże.

³⁾ Zob. *Bankowość detaliczna, perspektywy, rekomendacje* – pr. zbior. pod red. B. Lepczyńskiego, CeDeWu, Warszawa 2002, s. 108.

⁴⁾ Tamże, s. 109.

⁵⁾ Raport o inflacji w I kwartale 2002, NBP, Rada Polityki Pieniężnej.

⁶⁾ Tamże, s. 64.